

پژوهش‌های بازاریابی اسلامی

دوره ۳، شماره ۲، بهار ۱۴۰۴

نقش تربیتی روابط اجتماعی مطلوب بر سلامت انسان از نگاه قرآن و روایات معصومین (ع) و انعکاس آن بر رفتار مصرف‌کنندگان مسلمان

مشتاق قادری^۱، مهدی اکبرنژاد^۲، حامد فتحعلیانی^۳^۱ دانشجوی دکتری، گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.^۲ دانشیار، گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران^۳ استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۱ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۱/۰۱

چکیده

نقش تربیتی روابط اجتماعی مطلوب بر سلامت انسان از منظر قرآن و روایات معصومین (ع) و انعکاس آن بر رفتار مصرف‌کنندگان مسلمان، موضوعی است که به بررسی تأثیر روابط مثبت و سازنده در ارتقاء سلامت جسمی و روانی افراد می‌پردازد. قرآن کریم و احادیث معصومین (ع) بر اهمیت ارتباطات سالم و تعاون در زندگی اجتماعی و نقش آن در تقویت روحیه، کاهش استرس و ارتقاء سلامت روانی تأکید دارند. لذا با توجه به اهمیت موضوع این مطالعه به بررسی نقش روابط اجتماعی مطلوب بر سلامت انسان از منظر قرآن و روایات پرداخته است. در این راستا از روش کیفی استفاده شد. مواد داده‌ها در این مطالعه کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اصول ایجابی قرآن در روابط اجتماعی مبتنی بر عواطف مثبت و ارزش‌های انسانی، شفقت و مهربانی در روابط اجتماعی، صله ارحام، وفاق و اخلاق اجتماعی است. بر این اساس، آثار روابط اجتماعی در سلامت انسان را می‌توان در مواردی از قبیل رسیدن به نقطه مطلوب امیدواری، تخلیه روانی یا برون‌ریزی عاطفی و نشاط روحی و روانی مشاهده کرد. آیات و روایات همچنین به نقش مثبت این روابط در کاهش تعارضات و ارتقای همدلی و همکاری در بین انسان‌ها تأکید می‌کنند که در نهایت به بهبود سلامت جسمی و روانی جامعه می‌انجامد؛ بنابراین از منظر منابع دینی می‌توان نتیجه‌گیری کرد که از جمله آثار مهم تربیتی روابط اجتماعی، اثرگذاری بر سلامت انسان‌ها می‌باشد. از این رو، روابط اجتماعی مطلوب نه تنها موجب سلامت فردی می‌شود، بلکه به ایجاد جامعه‌ای پایدار و پویا نیز منجر خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: بازاریابی اجتماعی، حسابرسی، شاخص‌ها.

مقدمه

بیان مسئله پژوهش

حیات اجتماعی محصول ارتباط انسان‌هاست. وجود حقیقی هر جامعه‌ای با پیدایش اولین شبکه روابط اجتماعی آغاز می‌شود و بر مبنای همین روابط بقای آن استمرار می‌یابد (ذاکر، ۱۳۸۱، ص ۲۶). هر نوع ارتباط اجتماعی موجب تغییر رفتار و روحیات انسان می‌شود و در روان‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی از آن به‌عنوان عامل تربیت نام‌برده می‌شود. به همین سبب، ارتباطات انسانی زمینه درک متقابل و تعامل بین افراد را فراهم می‌آورند و در سایه چنین تعاملی زمینه‌ی تربیت برای انسان‌ها فراهم می‌شود. درک متقابل در زمینه تربیت و رشد و تعالی انسان‌ها بسیار مؤثر می‌باشد و بدین ترتیب ارتباط انسان‌ها موجب پیوستگی فعالیت‌ها و ظهور یک میدان اجتماعی وسیع می‌شود که افکار و عواطف همگان را در تعامل با یکدیگر قرار می‌دهد. نقش تربیتی روابط اجتماعی چندوجهی است و هم بر بعد فردی و هم در سطحی گسترده‌تر تأثیر می‌گذارد. روابط اجتماعی مطلوب، می‌تواند به‌طور قابل توجهی تجارب و فرصت‌های تربیتی را بهبود بخشد (اولسون^۱، ۲۰۰۹). علاوه بر این، روابط اجتماعی در توسعه مهارت‌ها و کیفیت زندگی افراد بسیار مهم است، زیرا محیطی حمایتی را تقویت می‌کنند و رشد شخصی و مشارکت جامعه را تشویق می‌کند (دلاگر و همکاران^۲، ۲۰۱۶)

چارلز کولی^۳ جامعه‌شناس آمریکایی معتقد است، اصولاً انسان‌ها در تعامل عاطفی و ارتباط اجتماعی با یکدیگر انسان می‌شوند (آزاد ارمکی، ۱۳۸۸، ص ۷۷). معمولاً در هر ارتباط گروهی برای حفظ تعانس و همسانی، یک فرد یا چند فرد برجسته و ممتاز را به‌عنوان ناظر و مراقب (مریی) بر استمرار پیوندها و جهت‌دهی به فعالیت‌ها برمی‌گزینند و این عمل ضریب موفقیت و اطمینان را توسعه می‌بخشد و در نتیجه فرد خود را کاملاً به گروهی می‌سپارد تا بتواند در کنار آن به اهداف فردی و اجتماعی خود برسد. ارتباطات هدفمند انسان‌ها تحت مدیریت واحد با تمرکز بخشیدن و جهت دادن به قوا و امکانات پراکنده افراد، منبع قدرت خارق‌العاده‌ای ایجاد می‌کند که می‌تواند بزرگ‌ترین موانع را از مسیر خود کنار بزند (نیک زاد، ۱۳۷۹، ص ۱۶۳). بنابراین تلفیق مفاهیم دوگانه ارتباطات انسانی و تربیت دینی در قالب ارتباطات اجتماعی تربیت محور، حامل ویژگی‌هایی هست که در صورت تحقق کامل بخش قابل توجهی از معضلات تربیتی، ارتباطی و اجتماعی را در جامعه اسلامی مرتفع می‌کند.

قرآن کریم، فلسفه تفاوت انسان‌ها را ارتباط اجتماعی بیان می‌کند (سوره حجرات، آیه ۳). بر اساس آموزه‌های قرآنی و همچنین روایات، روابط اجتماعی همه کنش‌های اجتماعی را در برمی‌گیرد و همان‌طور که متأثر از شخصیت و اراده فردی هر یک از اعضای جامعه است، متأثر از جهان‌بینی و نگرش و بینش کلی آن جامعه نیز می‌باشد. عمل اختیاری انسان نیز از باورها، شناخت‌ها و گرایش‌های او سرچشمه می‌گیرد که در جامعه دینی از آموزه‌های اصلی آن دین سرچشمه دارد؛ بنابراین به‌راحتی می‌توان تأثیر مستقیم روابط اجتماعی را بر سلامت انسان مشاهده کرد. آیاتی مانند آیاتی که در سوره توبه آمده است، اهمیت همبستگی اجتماعی را برجسته می‌کند و مؤمنان را به حمایت از یکدیگر و مشارکت در رفاه اجتماعی تشویق می‌کند (اسلامی و سایهو^۴، ۲۰۲۰). روابط اجتماعی مطلوب به‌عنوان یکی از ارکان اساسی زندگی انسان، در جنبه‌های مختلف فکری، روانی و جسمی فرد تأثیرگذار است و در آموزه‌های اسلامی و قرآن کریم، بر اهمیت این روابط تأکید ویژه‌ای شده است.

قرآن به‌عنوان یک منبع الهی، با بیانی روشن و دلنشین، به تبیین ارزش‌های انسانی و اخلاقی پرداخته و نقش روابط اجتماعی را در سلامت انسان مورد توجه قرار داده است. از منظر قرآن، تعاملات مثبت و همدلانه میان افراد نه تنها به تقویت محبت و صمیمیت در جامعه کمک می‌کند، بلکه می‌تواند منجر به بهبود سلامت روحی و جسمی انسان‌ها نیز گردد. این روابط موجب ایجاد احساس

1. Olsson

2. DeJaeghere et al

3. Charles Cooley

4. Islamy & Saihu

امنیت، کاهش استرس و افزایش رفاه عمومی می‌شود (اکبری و حسن‌زاده، ۱۳۹۷). در این راستا، درک و شناخت صحیح از چگونگی شکل‌گیری و حفظ این روابط اجتماعی از منظر قرآن می‌تواند به ترویج سلامتی و ارتقاء کیفیت زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها یاری رساند. براین اساس با توجه به تأکید بر روابط اجتماعی از منظر قرآن و روایات، هدف اصلی مقاله‌ی حاضر، شناخت نقش تربیتی روابط اجتماعی مطلوب بر سلامت انسان از نگاه قرآن و روایات است.

اهداف، ضرورت و روش تحقیق

انسان موجودی اجتماعی است و روابط اجتماعی از جمله بسترهای اساسی برای شکل‌گیری شخصیت و همچنین تأثیرگذار بر سلامت روان و جسم او به شمار می‌رود. با توجه به اینکه انسان در دنیای کنونی همواره با چالش‌های متعدد اجتماعی، فرهنگی و روانی مواجه است، توجه به تأثیرات مثبت و منفی این روابط بر زندگی انسان‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از آنجاکه دین اسلام و به‌ویژه آموزه‌های قرآن و روایات معصومین (ع) در این زمینه غنی و جامع هستند، بررسی نقش تربیتی روابط اجتماعی مطلوب در ارتقاء سلامت انسان از دیدگاه این منابع مهم می‌تواند روشن‌کننده مسیرهای صحیح زندگی باشد. بر این اساس این تحقیق در پی شناسایی و تبیین ابعاد و زوایای مختلف روابط اجتماعی مطلوب از منظر قرآن و روایات معصومین (ع) است. به‌طور خاص، این مطالعه تلاش شد تا نشان داده شود چگونه ارتباطات سالم و معنادار می‌تواند بر سلامت جسمی و روانی انسان تأثیرگذار باشد و در نتیجه، به توسعه فرهنگی و اجتماعی جامعه کمک کند. این مقاله از نوع توصیفی تحلیلی می‌باشد. بر این اساس مواد و داده‌ها کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب استفاده شد.

پیشینه تحقیق

سمنار (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان تأثیر مهارت‌های ارتباطی بر روابط انسانی از منظر قرآن کریم و روایات، به بررسی مهارت‌هایی که موجب موفقیت انسان در برقراری ارتباط با دیگران می‌شود، پرداخته و باهدف یافتن راه‌هایی برای بهبود روابط با افراد مختلف جامعه به مصادیقی از آیات و روایات در ارتباط با روابط اجتماعی اشاره کرده است. موحدی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان الگوی روابط اجتماعی بر مبنای قرآن، به یکی از ضروریات ارائه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، در حیطه روابط اجتماعی پرداخته و از قرآن و روایات به‌عنوان یکی از شاخصه‌های پیشرفت در جامعه اسلامی یاد کرده است. موسوی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان تأثیر روابط اجتماعی صمیمانه بر بهداشت روان، آثار برخورد صمیمانه در خلال انواع روابط اجتماعی را بر سلامت روان با بررسی دو دیدگاه اسلام و روان‌شناسی مورد بررسی قرار داده است. مهدی‌زاده و خیلا (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان تلفن همراه، روابط اجتماعی، به بررسی نقش تلفن همراه به‌عنوان یک فن‌آوری نوین ارتباطی در برقراری روابط اجتماعی پرداخته و جوانان به‌عنوان پیش‌تاز در این عرصه را مورد بررسی قرار داده و به‌صورت موردی پرسشنامه در بین ۳۱۳ نفر از دانشجویان دانشگاه ارائه داده و به نقش تلفن همراه بیشتر از فناوری‌های دیگر اشاره کرده است.

نجفی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان تأثیر قرآن بر روابط اجتماعی در اندیشه مفسران، چرستی تأثیر قرآن بر روابط اجتماعی و چگونگی اثرگذاری با پردازش ایده‌های بنیادین در زمینه گوناگون، با تکیه بر دیدگاه مفسرانی که با نگرش اجتماعی به تفسیر پرداخته‌اند را مورد بررسی قرار داده است. سیفعلی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه خود با عنوان بررسی روابط اجتماعی انسان در نظام اخلاقی قرآن به نظام اخلاقی قرآن در روابط اجتماعی انسان پرداخته و اینکه در قرآن برای هر شخص برنامه مشخصی قرار داده شده است که بر مبنای این برنامه به کمال و سعادت خود می‌رسد. نویسنده با تعیین مصادیق اصول و روابط در زندگی انسان‌ها به نقش حیات‌بخش و سعادت‌آفرین آن‌ها در زندگی انسان‌ها پرداخته است.

مبانی نظری

مفهوم شناسی

واژه سلامت به معنای اعم آن، دوری از هر آفتی است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۴۲۱). درباره واژه سلامت می‌گویند: سلم و سلامت دوری از آفات ظاهری و باطنی است؛ چنانچه خداوند متعال فرموده «إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» (صافات: ۵۴) که مراد دور بودن از فساد درونی است. مفهوم سلامت روانی، در واقع جنبه‌ای از مفهوم کلی سلامت است. سازمان بهداشت جهانی سلامت را چنین تعریف می‌کند: حالت سلامتی کامل جسمی، روانی، اجتماعی، معنوی و نه فقط فقدان بیماری یا ناتوانی، که در آن فرد به توانایی‌های خودش پی می‌برد، می‌تواند با استرس‌های معمول زندگی کنار آید (بری و جنکینس^۱، ۲۰۰۷). قرآن کریم در معرفی خود به عنوان شفا و درمان بیماری‌ها و تحقق بخشیدن به سلامت روحی و روانی می‌فرماید: «وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَرْيَدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا» (اسرا: ۸۲) در این آیه یکی از فلسفه‌های نزول قرآن شفا و رحمت بیان شده است. مراد از سلامت روانی، تطهیر روح از گناهان از یک طرف و رسیدن به نفس مطمئنه از سوی دیگر است. هدف از راهکارهای قرآن تخلیه و تخلیه روح و روان است. تخلیه روح بیماری‌های روحی و روانی که از گناهان ناشی می‌شوند را از بین می‌برد و تخلیه روح نیز علاوه بر رفع بیماری‌های روانی به روح و روان جلا و آرامش می‌بخشد.

از طرفی واژه تربیت از (ربو) و باب تفعیل است. در این ریشه معنای زیادت و فزونی اخذ گردیده است و در مشتقات مختلف آن این معنی را به نوعی می‌توان بازیافت؛ بنابراین واژه تربیت با توجه به ریشه‌ی آن به معنای فراهم کردن موجبات فزونی و پرورش است (باقری، ۱۳۸۴، ۲۲). علاوه بر این تربیت به معنی تهذیب و تزکیه نیز استعمال شده که به معنی زدودن خصوصیات ناپسند اخلاقی است؛ اما تربیت در اصطلاح قرآن، پرورش جسم و تن را هم شامل می‌گردد و به معنای فراهم کردن زمینه‌ی رشد استعدادهای آدمی دلالت می‌کند و از ابتدایی‌ترین و مهم‌ترین نیازهای بشر می‌باشد، جایی که فرعون حضرت موسی (ع) را باز شناخته و وی را مورد خطاب قرار داده می‌فرماید: «قَالَ أَلَمْ تُرَبِّكْ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ»؛ تو آن کودکی نیستی که ما پروریدیم و سال‌های عمرت نزد ما گذشت؟ (شعرا، ۱۸۹) (باقری، ۱۳۸۴، ۳۴).

روابط با دیگران یکی از نیازهای اساسی انسان است. این نیاز چنان مهم است که محرومیت از آن می‌تواند پیامدهای جسمانی و روانی حادی به دنبال داشته باشد (حائری زاده و همکاران، ۱۳۸۸، ۲۹). ارتباطات بین دو نفر یا دو گروه و بیشتر که هسته اصلی زندگی اجتماعی را تشکیل می‌دهد، روابط اجتماعی خوانده می‌شود. روابط انسانی شامل سه بعد اساسی ارتباط فرد با خود، ارتباط فرد با دیگران و ارتباط جمعی یا عمومی می‌باشد. روابط اجتماعی باید، معنادار باشد و با آگاهی صورت گیرد. منظور از روابط اجتماعی، ارتباط با وابستگی متقابل انسان‌ها و جهت‌گیری رفتاری آن‌ها است. انسان‌ها نیاز ذاتی به برقراری روابط اجتماعی دارند و به همین دلیل، موقعیت‌هایی ایجاد می‌کنند تا بتوانند در آن رابطه اجتماعی را تجربه کنند (حسینی نثار، ۱۳۹۲، ۱۰۰).

مؤلفه‌های قرآنی در روابط اجتماعی

مهم‌ترین مؤلفه‌های قرآن در رابطه با تعاملات اجتماعی عبارت‌اند از:

ارتباطات

روابط اجتماعی انسان که در قالب زندگی جمعی جلوه‌گر می‌شود، نیازهای انسان را بهتر و کامل‌تر تأمین می‌کند (ابن خلدون، ۱۳۸۵، ۱: ۷۷). ارتباط اجتماعی از کوچک‌ترین نهاد اجتماعی، یعنی خانواده شکل می‌گیرد و انسان از کودکی می‌آموزد که برای زندگی با دیگران نیازمند پیوندهای دوسویه و چند سویه است. (رجبی، ۱۳۹۹: ۳۶)؛ بنابراین همه این‌ها را می‌توان گونه‌ای از روابط

اجتماعی به شمار آورد که حتی اگر از آن‌ها نبا شد، به شدت تحت تأثیر آن‌ها ست. او ر شد می‌کند و پی می‌برد که رابطه تودرتوی اجتماع گاه بسیار ساده و دوست‌داشتنی است و گاه پیچیده و سنگین؛ و گاه درون‌خانه شکل می‌گیرد و گاه درون شهر و ملت و گاه در عرصه بین‌المللی و روابط پرگستره بشری. همه‌ی این‌ها در ظرف اجتماع و روابط ارادی و اختیاری انسان‌ها با یکدیگر پدید می‌آیند و همه‌ی آن‌ها در قالب روابط و کردارهای متقابل اجتماعی شکل گرفته از باورها و گرایش‌ها برخاسته است؛ نکته‌ای که جانمایه و مفهوم ارتباط اجتماعی است. (اسلامی، ۱۴۰۰: ۳۹).

بر این اساس، با توجه آموزه‌های قرآنی مدیریت در ست و مفید روابط اجتماعی در همه شکل‌های آن، از حقوقی و سیاسی و اقتصادی گرفته تا اخلاقی و فرهنگی، به زندگی اجتماعی بهتر و پرسودتر یاری می‌رساند. این روابط اگر با رعایت قوانین و هنجارهای دینی و انسانی همراه شود، سعادت نهایی و جاوید بشر را فراهم می‌آورد. ارتباط‌های آموزشی، فرهنگی و حتی اقتصادی و سیاسی نیز گونه‌ای از روابط اجتماعی به شمار می‌آید که حتی اگر از آن‌ها نباشد، به شدت تحت تأثیر آن‌هاست. از این رو هرگونه سرمایه‌گذاری بر اساس سالم سازی روابط اجتماعی و ترویج صداقت و محبت و صمیمیت و صفا و یکرنگی در جامعه، بر همه عرصه‌های فعالیت اجتماعی، تأثیر مستقیم دارد و از هزینه کردن‌های بدون سود و زیان‌های بدون جبران جلوگیری می‌کند. بر این اساس، انواع ارتباطات اجتماعی را می‌توان این‌گونه برشمرد:

روابط اجتماعی در کودکی: روابط اجتماعی در کودکی باعث تأمین نیاز «احساس وابستگی فرد به دیگران» و آشنا شدن با ارزش‌ها، شکل‌گیری شخصیت و آموختن رفتار اجتماعی و رفتار بین فردی می‌گردد. فرد در روابط با افراد هم سن، به دلیل برخورداری از آزادی بیشتر نسبت به روابط والدین و خانواده، راحت‌تر می‌تواند نیازهای خود را مطرح نماید و از راهنمایی آن‌ها بهره‌مند گردد و در تعامل و ارتباط با افراد هم سن کمبود محبت از ناحیه والدین را جبران کند. کودک در ارتباط با افراد هم سن مجال پیدا می‌کند خشم و هیجان (غم و غصه) خود را ابراز کند و دریابد که دیگران هم چون او مشکلاتی دارند و تخلیه روانی شود (بی‌ریا و دیگران، ۱۳۷۵، ص ۲۰۲).

روابط اجتماعی با همسایگان: یکی از انواع روابط اجتماعی، روابط با همسایگان است و از آنجاکه انسان مراوده و ملاقات زیادی با آن‌ها دارد، دین اسلام نسبت به حقوق همسایگان سفارش زیادی کرده است. «به پدر و مادر نیکی کنید، هم‌چنین به خویشاوندان و یتیمان و مسکینان و همسایه نزدیک و همسایه دور و دوست و هم‌نشین «وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ» (نساء: ۳۶). در روابط همسایگی نیز انواع حمایت اجتماعی که منجر به بهداشت روانی افراد می‌شوند وجود دارد و می‌توان آن‌ها را در دستوراتی که اسلام به‌عنوان حقوق همسایگی مطرح کرده است مشاهده نمود. برخی این حقوق عبارت‌اند از: مراقبت از خانه و اموال همسایه در غیاب او، احترام گذاشتن، یاری در مقابل ظلم و ستم، عدم تجسس در زندگی، چشم‌پوشی از بدی‌ها، هدایت ... (کلینی، ج ۲، ص ۶۶۶).

روابط اجتماعی با دوستان (اخوت اسلامی)

روابط اجتماعی و اخوت اسلامی از موضوعات مهمی هستند که در قرآن و احادیث اسلامی به شکل‌های مختلفی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. این نوع روابط نه تنها به تقویت پیوندهای اجتماعی کمک می‌کند، بلکه تأثیرات مثبتی بر سلامت روان و جامعه نیز دارد. در زیر به بررسی این موضوع از منظر قرآن و حدیث می‌پردازیم:

۱. دوستی و برادری: خداوند در قرآن به برادری مؤمنان تأکید می‌کند. در سوره آل‌عمران (سوره انفال، آیه ۴۶) آمده است:

(وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ)

این آیه به ما می‌آموزد که با همدیگر هم‌دلی و همکاری کنیم و در صورت بروز اختلافات، صبر کنیم.

۲. تعاملات مثبت: در سوره حجرات (آیه ۱۰) به اهمیت روابط اجتماعی مثبت اشاره شده است:

(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ)

این آیه به تبیین این حقیقت می‌پردازد که مؤمنان به‌عنوان برادران در کنار یکدیگر قرار دارند و باید به یکدیگر احترام گذارند.

۳. محبت و رحمت: در سوره مانده (آیه ۵۴) نیز اشاره به روابط محبت‌آمیز دارد:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ)

این آیه تأکید می‌کند که محبت و حمایت از هم به‌عنوان ویژگی‌ای مهم در جامعه مؤمنان است.

۳. دوستی به‌عنوان جزئی از ایمان: پیامبر اسلام (ص) فرموده‌اند:

(لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ)

هیچ‌کس از شما مؤمن نباشد تا هر چه برای خویش می‌خواهد برای برادر خویش بخواهد (نهج الفصاحه، ج ۱، ص ۶۷۸). این حدیث به اهمیت دوستی و محبت نسبت به دیگران به‌عنوان معیاری از ایمان اشاره می‌کند. بر اساس آیات قرآن و احادیث نبوی، اخوت اسلامی و روابط دوستانه در بین مؤمنان از اهمیت بسزایی برخوردار است. این روابط نه تنها به تقویت پیوندهای اجتماعی کمک می‌کند، بلکه به ارتقای سلامت روانی و معنوی افراد نیز منجر می‌شود. حمایت از یکدیگر، محبت و دوستی و صبر در زمان بروز اختلافات اصول بنیادی روابط اجتماعی در جامعه اسلامی به شمار می‌روند.

همبستگی اجتماعی

صریح‌ترین آیه‌ای که در قرآن به موضوع همبستگی اجتماعی اشاره دارد، «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» (آل عمران، آیه ۱۰۳). در این آیه، هیچ‌یک از ویژگی‌های انسانی از جمله مشترکات قومی، خونی، نژادی، زبانی و ... به‌عنوان عامل همبستگی شناخته نشده است (مدرسی، ۱۴۱۹، ج ۶، ص ۱۹۱-۱۹۲)؛ زیرا هیچ‌یک از این ویژگی‌ها بر خواسته از فطرت مشترک همه انسان‌ها نیست. در نتیجه، هرچند در مواردی موجب همگرایی و جمع کردن عده‌ای می‌شود، اما عدد بیشتری را خارج می‌کند. این امر خود، عامل گسست و جدایی می‌شود. (فضل‌الله، ۱۴۱۹ ج ۶، ص ۱۹۲). عواملی که در این آیه، مورد تأکید قرار گرفته است، پیروی عقیدتی و التزام عملی به دین اسلام است و از همگی خواسته است که به ریسمان الهی چنگ زده و از هرگونه تفرقه پرهیز کنند. (طباطبایی، ۱۳۸ ج ۳، ص ۱۷۴).

در آیات ۱۰۴ و ۱۰۵ آل عمران، به نکاتی در باب همبستگی مسلمانان اشاره شده است. یکی آنکه، مسلمانان پس از اسلام آوردنشان، آثار خوب بندگی خدا را مشاهده کرده‌اند. اسلام اختلافات آن‌ها و قتل و غارت که عامل گسست اجتماعی است را از میان آن‌ها برداشت و به جای آن، اتحاد و یکپارچگی را در میان آنان ایجاد و رواج داد. دوم اینکه از مسلمانان خواسته شده تا با دعوت دیگران به اسلام، زمینه اتحاد و همبستگی را در میان آن‌ها ایجاد کرده، از اختلاف دوری نمایند. (ابن عاشور، ج ۳، ص ۱۷۸). (طباطبایی، ۱۳۸۰، ج ۱۱ ص ۴۱).

بنابراین در مجموع می‌توان گفت، در این آیات، اشاره به آثار بندگی خدا و تغییرات مثبت اجتماعی پس از استقبال از دین اسلام است. آیه ۱۰۴ به بیان این مطلب می‌پردازد که مسلمانان با ایمان آوردن به خداوند و پیروی از دستورات اسلامی، اختلافات، دشمنی‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی را پشت سر گذاشتند. این تغییر مثبت نه تنها به تقویت پیوندهای اجتماعی منجر شد، بلکه موجب شکل‌گیری یک جامعه اسلامی منسجم و هم‌دل گردید. آموزش و تربیت اسلامی بر مبنای محبت، احترام و همیاری استوار است و این موارد در نهایت منجر به افزایش سلامت روانی و اجتماعی افراد می‌شود. این همبستگی نه تنها به گسترش صلح و آرامش کمک می‌کند، بلکه به اعتلای فردی و اجتماعی مسلمانان نیز یاری می‌رساند.

همچنین دعوت مسلمانان به انتشار دین اسلام و ایجاد همبستگی است. آیه ۱۰۵ بر این مهم تأکید می‌کند که مسلمانان باید در راستای دعوت دیگران به اسلام و تقویت وحدت میان خود، گام بردارند. این دعوت، نه تنها به برقراری ارتباطات سالم و انسانی کمک می‌کند، بلکه موجب ایجاد فهم و همدلی بین مسلمانان و دیگران نیز خواهد شد. در حقیقت دعوت به اسلام، دعوت به اخلاق و رفتارهای نیکوست که می‌تواند جامعه را از اختلافات و تنش‌ها دور کند و فضایی عقلانی و محبت‌آمیز را ایجاد نماید.

از این رو، همبستگی اجتماعی در آموزه‌های قرآن نه تنها به بهبود روابط انسانی و اجتماعی کمک می‌کند، بلکه به عنوان عاملی تربیتی در شکل‌گیری شخصیت فردی و جمعی مسلمانان عمل می‌کند. همبستگی اجتماعی می‌تواند به سلامت جسمی و روانی فرد کمک کند و در کل، جامعه‌ای سالم‌تر و پویاتر را شکل دهد. در نهایت، این دو آیه از سوره آل عمران به عنوان دعوتی برای تقویت روابط اجتماعی، ارتقای همبستگی و زدودن اختلافات تلقی می‌شود و به انسان‌ها یادآور می‌شود که تنها در سایه اتحاد و همبستگی است که به صلح و آرامش واقعی دست خواهند یافت.

نقش عواطف در روابط اجتماعی

از منظر اسلام عاطفه یکی از پایه‌های اساسی نظم و همبستگی اجتماعی را تشکیل می‌دهد. بدون وجود نوعی وابستگی عاطفی میان کنشگران اجتماعی استقرار نظم و ثبات اجتماعی با چالش‌های ریشه‌ی مواجه خواهد بود. قرآن در سوره فتح، پایه اصلی تعامل در جامعه مؤمنانه را رحمت و عطفوت بیان می‌کند: «رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ» (فتح: ۲۹)؛ در سوره حجر، صراحتاً به پیامبر اکرم دستور می‌دهد که با مؤمنان بر مبنای اصل محبت، رحمت و مهربانی رفتار نماید: «وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ» (حجر: ۸۸). همچنین در سوره روم، پیوندهای عاطفی یکی از نشانه و آیات الهی بیان شده که بنیان خانواده به عنوان واحد اساسی نظم بر آن استوار است: «وَجَعَلْ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (روم: ۲۱). متون روایی نیز بر اهمیت و نقش اساسی عواطف در پی‌ریزی و استحکام روابط اجتماعی مطلوب تأکید شده است. امام علی (ع) در مورد نقش مثبت عواطف در تنظیم حیات جمعی می‌فرماید: «قُلُوبُ الرَّجَالِ وَحَشِيَّةُ فَمَنْ تَأَلَّفَهَا أَقْبَلَتْ عَلَيْهِ.» «قلب‌های مردم طبعاً وحشی و رام ناشدنی است که توسط مهربانی، عطفوت و احسان نسبت به هم رام می‌شوند» (نهج البلاغه: ۵۰). امام باقر (ع) «الدِّينُ هُوَ الْحُبُّ وَ الْحُبُّ هُوَ الدِّينُ» دین محبت است و محبت دین است (مجلسی، ج ۶۶، ص ۲۳۷). بنابراین، الگوی عاطفی مطلوب از دیدگاه اسلام، آن است که بر اساس همبستگی دینی و ایمانی شکل گرفته باشد. هرچند اسلام پیوندهای طبیعی و کارکردی را نفی نمی‌کند، اما تلاش می‌ورزد که با مبنا قرار دادن «حب» و «رضایت الهی» آن‌ها را سمت و سوی متعالی بخشیده و با نیروی ایمان بر عمق و گستره‌شان بیفزاید.

تربیت اجتماعی

قرآن کریم محور دعوت پیامبران را عموماً و حضرت محمد (ص) را خصوصاً تربیت و تکمیل فضایل اخلاقی قرار داده است. آنچه به انسان ارزش والا می‌دهد و هدف‌های عالی می‌بخشد انسان را به معنی حقیقی می‌سازد همین فضایل اخلاقی هست «كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ» چنانکه در میان شما رسولی از خودتان فرستادیم که آیات ما را برای شما تلاوت می‌کند و نفوس شما را (از پلیدی جهل) پاک و منزه می‌گرداند و به شما تعلیم کتاب و حکمت می‌دهد و آنچه را نمی‌دانید به شما می‌آموزد. (بقره: ۱۵۱).

در آیه ۱۵۱ سوره بقره، خداوند به رسالت پیامبر اسلام، حضرت محمد (ص)، اشاره می‌کند و نقش کلیدی ایشان را در تربیت انسان‌ها و ارتقای فضایل اخلاقی نیکو مورد تأکید قرار می‌دهد. این آیه به وضوح بیانگر این حقیقت است که محور دعوت پیامبران، به ویژه پیامبر اکرم (ص)، تربیت انسان‌ها و کمال بخشی به فضایل انسانی است. عبارت «يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا» نشان‌دهنده این است که آیات الهی از طریق پیامبر برای مردم تلاوت می‌شود و در این تلاوت، دعوت به تفکر، تعقل و درک عمیق‌تر مضامین عالی انسانی مطرح می‌شود. این امر نه تنها باعث آگاهی بخشی به انسان‌ها می‌شود، بلکه می‌تواند جهل و پلیدی‌های معنوی را از دل‌ها و نفوس پاک کند. نکته دیگری که در این آیه مطرح می‌شود، فرآیند تزکیه و تعلیم است. «وَيُزَكِّيكُمْ» به معنای پاک‌سازی نفوس و دور کردن انسان‌ها از رذائل اخلاقی و انحطاط‌های اجتماعی است. این تزکیه به نوعی موجب ایجاد فضایل اخلاقی می‌شود که انسان را به مقام والای انسانی نزدیک می‌کند. تربیت انسان در اسلام به معنای پرورش روح و اخلاق فردی است که می‌تواند در کنار یکدیگر در جامعه در راستای تحقق عدالت، محبت و همبستگی اجتماعی عمل کند.

سپس «وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» به آموزش علمی و حکمت اشاره دارد؛ تعلیم کتاب و حکمت می‌تواند به انسان‌ها کمک کند تا درک بهتری از زندگی، هدف‌های آن و وظایف اجتماعی خود داشته باشند. این علم و حکمت، ابزاری برای بررسی حسنات و معایب اخلاقی و درنهایت، حرکت به سمت یک زندگی با ارزش و متعالی است. در مجموع، این آیه به وضوح نشان می‌دهد که یکی از اصلی‌ترین اهداف دین اسلام و رسالت پیامبر، تربیت انسان‌ها و شکوفایی فضایل اخلاقی در جامعه است. فضایل اخلاقی نه تنها به فرد ارزش می‌دهد، بلکه موجب ساختن جامعه‌ای سالم، پر از محبت و همبستگی خواهد شد. تحت تأثیر تعالیم پیامبر، انسان‌ها می‌توانند به اهداف عالی تری دست یابند و به کمال معنوی و اخلاقی برسند. با تکیه بر این آموزه‌ها، می‌توان به فهم عمیق‌تری از نقش تربیتی دین در شکل‌گیری شخصیت افراد و بهبود روابط اجتماعی دست یافت.

اسلام دین عزلت‌گزینی و فردگرایی نیست، بلکه علاوه بر توجه به امور فردی، به مسائل اجتماعی نیز توجه دارد. روابط سالم اجتماعی و مناسبات معتدل و عاطفی بر پایه کرامت انسان و توأم با عدالت و انصاف تأثیری سازنده بر تربیت مردم دارد؛ و روابط ناسالم اجتماعی و مناسبات غیرمعتدل برخاسته از افراط و تفریط بر پایه حقارت انسان و توأم با ستمگری و تبعیض تأثیری مخرب بر تربیت افراد دارد. به عبارت دیگر، سلامت دین و دنیای مردم به سلامت اجتماع بستگی دارد (دلشاد تهرانی، ۱۳۷۹). تربیت صحیح در هر جامعه‌ای موجب پرورش انسان‌هایی می‌شود که تنها به فکر خود نیستند بلکه به آرمان‌های والایی فکر می‌کنند تا جامعه‌ای مستقل و آزاد و حکومتی عادلانه داشته باشند. تربیت اجتماعی یکی از عواملی است که تأثیر شگرفی بر سایر ابعاد دارد و تحقق آن به محیط مساعد نیاز دارد. (مجلسی، ۱۳۷۸، ص ۹۰).

اصول ایجابی قرآن در روابط اجتماعی

اصول ایجابی قرآن در روابط اجتماعی را می‌توان در موارد زیر یافت:

عواطف مثبت و ارزش‌های انسانی

قرآن کریم کتاب هدایت عواطف مثبت و ارزش‌های انسانی را در قالب مفاهیم مهمی مطرح می‌کند که می‌توانند در تربیت انسانی و اجتماعی مؤثر باشند. به عنوان نمونه، قرآن خود را با همین مبنا معرفی می‌کند: «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ» (بقره: ۲). این آیه به روشنی بیان می‌کند که قرآن به عنوان کتابی بدون تردید، راهنمایی برای متقین است. این مفهوم می‌تواند به عواطف مثبت و ارزش‌های انسانی زیر منجر شود:

- اعتماد: تأکید بر اینکه قرآن بی‌تردید است و مرجع مطمئنی برای زندگی فردی و اجتماعی است، به افراد احساس امنیت و اعتماد به نفس می‌دهد.

- هدایت و امید: هنگامی که افراد به این کتاب الهی اعتماد دارند، احساس امید بیشتری برای شناخت حقیقت و هدایت در زندگی پیدا می‌کنند.

آموزه‌های قرآنی به عواطف مثبت از جهت تأثیر در کاهش اضطراب و ایجاد آرامش اهمیت زیادی داده است؛ زیرا همراه با التزام و شناخت قلبی سبب بروز عواطف عالی و ارزش‌های متعالی می‌شود و به این اطمینان دست می‌یابد: «الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (رعد: ۲۸) در این آیه به چند نکته مهم اشاره دارد:

- آرامش عاطفی: یاد خداوند به عنوان منبع آرامش، به افراد کمک می‌کند تا از تنش‌ها و اضطراب‌های زندگی رهایی یابند و احساس امنیت و آرامش بیشتری داشته باشند.

- همدلی و انسجام اجتماعی: زمانی که افراد به یاد خداوند می‌افتند و ارتباط خود را با او در معرض توجه قرار می‌دهند، می‌توانند از عواطف همدلی و ایثار نسبت به دیگران برخوردار شوند.

از طرفی ارتباط صحیح او با خود و دیگران و ارتباط با خداوند سبب شناخت بیشتر می‌شود و این پشتوانه ایمانی خود سبب

ارتقاء سلامت می‌شود؛ زیرا برترین نوع عواطف، این است که احساس صرف نباشد، بلکه بر اساس ایمان و تربیت دینی شکل پذیرد. این نوع از عاطفه، دیگر مراتب عاطفه را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد و آدمی را در جهتی خدایی رهنمون می‌شود «فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» (آل عمران: ۱۵۹) سلامت جسمی انسان نیز مترتب بر متعادل بودن روح است به گونه‌ای که بسیاری از بیماری‌های جسمی حاصل فشار روحی و روانی می‌باشد. در نتیجه کسی که از آرامش و اعتماد کافی برخوردار است، سریع‌تر از دیگران که فاقد این نعمت بزرگ هستند، رشد می‌یابد و زمینه برای تکامل عقلانی و فکری فراهم است (قائمی، ۱۳۷۶، ۱۹۴). این آیه به اهمیت توکل بر خداوند در مواجهه با تصمیمات و چالش‌ها اشاره دارد:

- اعتماد به نفس و اراده: توکل بر خداوند به افراد احساس قدرت و تسلط فرا می‌دهد که در مواجهه با مشکلات، اراده و اعتماد به نفس بیشتری به دست آورند.

- شجاعت و عزم: این آیه بر اهمیت عزم و شجاعت تأکید می‌کند که به افراد می‌آموزد باید به خداوند اعتماد کنند و با قاطعیت اقدام کنند، حتی در شرایط سخت.

تأکید بر روابط اجتماعی و بیان آثار، آن منحصر به قرآن کریم نیست و در کنار ثقل اکبر، عترت پیامبر (ص) نیز آثار مهم روابط اجتماعی را بیان فرموده‌اند؛ آنان که خود بهترین روابط اجتماعی را برقرار کرده و شیدایی‌ترین دوستی‌ها را پدید آورده و بهترین‌ها را به سوی خود جلب و جذب کرده‌اند. آن‌ها سخنانی در ارزش پیوندها و دوستی‌ها و ارتباطات اجتماعی بیان کرده‌اند که هر یک می‌تواند به تنهایی ما را به برقراری رابطه تشویق کند و آثار آن را به ما بنمایاند. آیا می‌توان این سخن را که غرالحکم از زبان امام علی (ع) نقل می‌کند «صُحْبَةُ الْوَلِيِّ اللَّيِّبِ حَيَاةُ الرُّوحِ» نادیده گرفت. این حدیث به اهمیت ارتباط و دوستی با انسان‌های فرزانه و خردمند اشاره دارد:

- تأثیر مثبت دوستان: انتخاب دوستان حکیم و هوشمند می‌تواند به ایجاد روحیه مثبت و ارتقای عواطف انسان‌ها کمک کند. این دوستی‌ها به افراد فضای امنیت‌پذیری و صداقت می‌دهد.

- رشد و یادگیری: هم‌نشینی با انسان‌های با اخلاق به گسترش ارزش‌های انسانی و بهبود رفتار فردی و اجتماعی کمک می‌کند. این آیات و احادیث به وضوح نشان می‌دهند که عواطف مثبت و ارزش‌های انسانی می‌توانند از طریق اعتقاد به خدا، ذکر و یاد او، توکل بر او و همراهی با افرادی که دارای فضائل اخلاقی هستند، تقویت و پرورش یابند. این اصول نه تنها بر رفتار فردی تأثیر می‌گذارد، بلکه بستر لازم برای ایجاد جامعه‌ای سالم و متعادل را نیز فراهم می‌کند.

شفقت و مهربانی در روابط اجتماعی

شفقت از موضوعات مهم تربیتی است و نقش مهمی در روابط فردی و اجتماعی بر پایه‌ی مهربانی به خود و دیگران دارد و موجب همبستگی و توجه افراد جامعه نسبت به سعادت هم و نجات از گمراهی می‌شود (طباطبایی، ج ۱۹ ص ۱۴-۱۵).

خداوند درباره رسول اکرم (ص) می‌فرماید «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ» همانا رسولی از جنس شما برای (هدایت) شما آمد که فقر و پریشانی و جهل و فلاکت شما بر او سخت می‌آید و بر (آسایش و نجات) شما بسیار حریص و به مؤمنان رئوف و مهربان است (توبه: ۱۲۸). یکی از صفات مهم تربیتی انبیا و امامان در این راه، شفقت آن‌ها بوده است به طوری که؛ پیامبر (ص) می‌فرماید: «إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ وَإِنِّي شَفِيقٌ عَلَيْكُمْ» فرماید: من رسول خدا هستم بسوی شما و شفیق شما هستم (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۸: ۵۶). قطعاً آن‌ها تأثیر مثبتی در زندگی فردی و اجتماعی انسان خواهد داشت و راه بهزیستی و سعادت را برای افراد خود و دیگران فراهم می‌کند.

به طور کلی، شفقت و مهربانی به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم تقویت ارتباطات اجتماعی مطرح است به طوری که هنگامی که کسی با روی خوش با دیگران ملاقات کند، با این عمل به او می‌فهماند که به وی اعتماد دارد، علاوه بر این چهره باز و متبسم او،

به طور معجزه آوری قفل دل‌ها را گشوده و موجب جذب افراد و پیوند دوستی با آن‌ها می‌شود تا جایی که آن‌ها بدون هیچ هراسی، به خود جرئت می‌دهند، باب آشنایی را باز کنند و سفره دلشان را پیشاپیش بگسترانند.

صله ارحام

«صله» از ریشه وصل به معنای پیوند و اتصال و ارتباط است (ابن منظور، ج ۱۱، ص ۷۲۶). واژه «رحم» به معنای رحم زن و محل رشد جنین است و ریشه‌ی آن رحمت معنای رقت و عطوفت را می‌رساند (همان، ج ۱۲، ص ۲۶۱). صله‌رحم به معنای پیوند و اتصال و ارتباط داشتن با نزدیکان و خویشاوندان و توجه و تعطف به ایشان است. در قرآن و روایات توجه ویژه‌ای به صله‌رحم شده است تا حدی که قرآن برقراری پیوند با خویشان و احسان به آن‌ها را در مرتبه بعد از توحید عبادی قرار داده است «وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوا رَبَّ الْغَیْبِ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ» (نساء: ۳۶) و خدا را بپرستید و چیزی را شریک او نسازید و به پدر و مادر و خویشاوند نیکی کنید. از سوی دیگر، قطع روابط خویشاوندی از او صاف فاسقان و در کنار نقض پیمان‌های مورد سفارش خدا و فساد شمرده شده است. به تبع قرآن در سخنان معصومان (ع) نیز صله‌رحم مورد توجه خاصی قرار گرفته است تا جایی که پیامبر اکرم آن را جزو دین شمرده است و از اهداف رسالت انبیاء به حساب آورده است. (کلینی، ج ۲، ص ۱۵۲). اهمیت صله‌رحم به دلیل نتایج فردی و اجتماعی است که بر آن مترتب می‌گردد. یکی از مهم‌ترین آثار صله‌رحم این است که در پیشگیری از آسیب‌های وفاق اجتماعی نقش بسزایی دارد و در ایجاد و تقویت عناصر بینشی، عاطفی و رفتاری وفاق اجتماعی که از ضروریات زندگی بشری است، تأثیر شگفت‌انگیزی می‌گذارد. تأمین سلامت روانی در تفکر دینی و نقش صله‌رحم به گونه‌ای است که انجام آن سبب ساماندهی و ایجاد سلامت و در طریق صحیح قرار گرفتن تمام امور می‌شود؛ ارتباط خویشاوندی سبب آرامش و تسکین خاطر افراد معرفی شده است امام صادق (ع) می‌فرماید «أَيُّمَا رَجُلٍ غَضِبَ وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ فَإِنَّهُ يَذْهَبُ عَنْهُ رِجْزُ الشَّيْطَانِ وَ مَنْ غَضِبَ عَلَى ذِي رَحِمٍ مَأْسَةٌ فَلْيَمْسَهُ يَسْكُنْ عَنْهُ الْغَضَبُ». «هرگاه کسی از رحم خود عصبانی شد و بر او غضب کرد، پس باید به سوی او روانه شود و با او تماس برقرار کند؛ به درستی که دورحم در تماس با یکدیگر به آرامش و سکون می‌رسند» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۰/۲۶۴).

به‌طورکلی، قرآن کریم و روایات بر تحکیم پیوندهای خویشاوندی و تحکیم روابط خانوادگی تأکید و توجه بسیار داشته و رحمت و رسیدگی به خویشاوندان را از ارزش‌های الهی قرار داده و خداوند متعال آن را در ردیف عبادات خود قرار داده است.

وفاق و همدلی در روابط اجتماعی

وفاق بر وزن فِعال مصدر باب مفاعله می‌باشد. وفاق و موافقت، عملی است بین دو فرد یا بیشتر. معانی بیان‌شده برای وفاق عبارت از: سازگاری کردن، سازوکاری کردن، همراهی کردن، یکدلی و یک‌جهتی، ضد نفاق. وفاق دو شخص در چیزی یا بر چیزی؛ یعنی آن دو شخص بر چیزی عهد و پیمان بستند. آن دو به هم نزدیک و متحد شدند (مهیار، ۱۳۷۵، ص ۱۰). وفاق اجتماعی به این معناست که درصحنه زندگی اجتماعی افراد با یکدیگر سازگار و همراه و همدل و جویای احوال هم باشند و در سختی‌ها به هم کمک کنند.

قرآن بُعد اجتماعی، انسان را حقیقت واحد می‌بیند که در افراد بی‌شمار ظهور و بروز می‌یابد. در موارد متعدد وقتی از روابط سلبی و ایجابی اجتماعی سخن می‌گوید تعبیری را به کار می‌برد که نشان می‌دهد همه انسان‌ها به‌رغم تفاوت‌های فردی و ظاهری، یک واحدند. خداوند در مورد پرهیز دادن از جنگ و خونریزی و آواره کردن یکدیگر به یهود فرمود: «وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ أَنْ تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَاتَّخِرْتُمْ حُرُونَ أَنْفُسِكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ» (بقره: ۸۴) خون خود را نریزید و خودتان را از خانه‌هایتان بیرون نکنید. در این آیه خداوند افراد یک جامعه را حقیقت واحد به حساب آورده (زمخشری، ج ۱، ص ۱۶۰). در توصیه به امور ایجابی نیز خداوند جامعه ایمانی را حقیقت واحد معرفی می‌کند. خداوند به مؤمنان توصیه می‌کند هنگامی که وارد خانه‌ای می‌شوید بر خودتان سلام کنید. «فَإِذَا دَخَلْتُمْ

يُوتَا فَسَلِّمُوا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً» (نور: ۶۱)

امام علی (ع) به فرزندش فرمود: «يَا بَنِيَّ اجْعَلْ نَفْسَكَ مِيزَانًا فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ غَيْرِكَ فَأَحْبِبْ لِعَيْرِكَ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ وَآكِرْ لَهُ مَا تَكْرَهُ لَهَا» در امور اجتماعی، نفس خود را میزان میان خود و دیگران قرار ده؛ آنچه را برای خود دوست داری برای دیگران نیز دوست بدار و آنچه را برای خود نمی‌پسندی برای دیگران می‌پسند؛ ستم روا مدار آن‌گونه که دوست نداری به تو ستم شود، نیکوکار باش آن‌گونه که دوست داری به توییکی کنند، آنچه را که برای دیگران زشت می‌داری برای خود نیز زشت شمار و چیزی را برای مردم رضایت بده که برای خود می‌پسندی». (نهج البلاغه، نامه ۳۱).

پس بنابراین شناخت افراد یک جامعه از حیات اجتماعی انسانی در وفاق اجتماعی آن‌ها نقش بسزایی دارد. در فضایی که اعضا و افراد مختلف جامعه انسانی به صورت یک واحد و همه، اعضای یک پیکر دیده می‌شوند و هر فرد، دیگری را مانند خود می‌بیند و حقوق و حیثیت آن‌ها را حقوق و حیثیت خود می‌داند، می‌توان به روابط سالم با یکدیگر و وفاق در آن جامعه امید داشت.

اخلاق اجتماعی

از عوامل موفقیت هر دین و تثبیت پایه‌های آن در یک جامعه، نفوذ شاخص‌ها و ارزش‌های آن آیین در باور و اندیشه‌ی افراد جامعه و پذیرش عمومی و اجتماعی آن می‌باشد. پس زمانی که بیشترین افراد و جوامع موجود در یک عصر، آرمان‌های خود را در قالب آموزه‌های یک دین خاص جلوه‌گر ببینند و به آن گرایش داشته باشند، بدون تردید آن آیین در نقطه‌ی اوج رشد و شکوفایی خود قرار خواهد گرفت. (جزایری، ۱۴۲۷: ۲۳). محور اخلاق اجتماعی روابط اجتماعی انسان با دیگران می‌باشد و منظور ملکاتی است که در روابط او با دیگران خودنمایی می‌کند (مصباح یزدی، ۱۳۸۲: ۲۳).

گزارش‌های تاریخی نشان می‌دهد عموم مردم و طبقات گوناگون جوامعی که به اسلام گرویدند، بیشتر مجذوب فضایل و مکارم اخلاقی دین اسلام بوده‌اند. خصوصاً سیره و رفتار خاص پیامبر گرامی اسلام و اخلاق‌گرایی آن حضرت که در رفتار پیروان ایشان نیز اثر گذاشته بود، باعث گرایش افراد به دین اسلام بوده است. قرآن کریم نیز به این ویژگی خاص پیامبر رحمت اشاره کرده است (آل عمران: ۱۵۹؛ توبه: ۱۲۸). تأکید آموزه‌های اسلامی بر رعایت اخلاق در روابط اجتماعی، حتی در پیروزی‌های گسترده مسلمانان پس از رحلت پیامبر نیز اثرگذار بوده است و مسلمانان تنها با تکیه بر نیروی نظامی هیچ‌گاه نمی‌توانستند با این سرعت و گستردگی به قلمرو وسیع آن روز خود دست یابند (لوبون، ۱۳۸۰: ۱۴۱ و ۱۴۵-۱۴۶).

قرآن در اهمیت اخلاق اجتماعی می‌فرماید «هو الذی بعث فی الاممیین رسولا منهم یتلو علیهم آیاته ویزکیهم و یعلمهم الکتاب والحکمة» (جمعه: ۲). پیامبری از میان آنان برگزید تا آیات الهی را بر آنان فرا خواند و آنان را پاک سازد و شریعت و حکمت بیاموزد... در این ساختار، ارزش‌های اخلاقی ریشه در فطرت انسان دارند و از طریق رسالت پیامبران و تعالیم الهی تجلی پیدا می‌کنند. این آیات نشان می‌دهد که وظیفه پیامبران تنها تبلیغ و ابلاغ آیات الهی نیست، بلکه هدف اصلی آن‌ها تربیت انسان‌ها، پاک‌سازی روح و جانشان و آموزش اصول اخلاقی و حکمت در زندگی است. این ارتباط عمیق میان فطرت انسانی و تعالیم الهی، به انسان‌ها کمک می‌کند تا بر اساس یک مکتب اخلاقی صحیح و متعالی زندگی کنند و در تعاملات اجتماعی خود بر اصول انصاف و محبت تأکید نمایند. در نتیجه، اخلاق اجتماعی نه تنها به‌عنوان الزامی اجتماعی بلکه به‌عنوان یک ضرورت فطری و الهی برای زندگی سالم و متعادل در جامعه مطرح می‌گردد.

خداوند در قرآن می‌فرماید «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ» طریقه عفو و بخشش پیش‌گیر و امت را به نیکوکاری امر کن و از مردم نادان روی بگردان (اعراف، ۱۹۹). شکوفایی انسانیت انسان به‌عنوان رسالت اخلاق معرفی می‌گردد امام علی (ع) می‌فرماید «کسی که خود را به اخلاق بیاراید و شخصیت خویش را بپرورد انسان هست وگرنه حیوان خواهد بود (شاه‌رودی، ۱۴۱۰، ج ۳۱۱: ۸).

اخلاق اجتماعی به‌مثابه پایه‌ای جهت رشد و بالندگی محیط انسانی و توفیق آنان در ایجاد جامعه‌ای سالم قلمداد می‌شود که در

پرتو محاسن و خلیقات حمیده، موجبات تحکیم روابط اجتماعی را فراهم می‌آورد و حیات اجتماعی را در مسیر تعالی و تکامل، به کام انسان گوارا می‌سازد. در حقیقت، خداوند نظام وجودی را طوری خلق کرده که این نظام به غایاتی منتهی می‌شود که سعادت آدمیان در رسیدن به این غایات است (طباطبایی، ج ۱۸، ص ۳۰۸-۳۰۹).

از آنجاکه اخلاق اساس همه ارزش‌های انسانی و مؤثرترین عامل در ایجاد انگیزه برای انجام عمل صالح است، لذا می‌توان آن را نقطه شروع حرکت به سوی کمال انسانی دانست. (میری، ۱۳۹۹: ۱۵۷). می‌توان گفت قرآن و پیامبر هرکدام جلوه‌ای از اخلاق الهی هستند و اخلاق موردنظر قرآن اخلاق الهی است و با توجه به اینکه هدف خلقت انسان خلافت خداست و خلافت مستلزم وجود هستی است.

نقش تربیتی خانواده در روابط اجتماعی

خانواده به‌عنوان یک کانون مهم و حیاتی در فرایند رشد و تربیت اعضای خانواده، خصوصاً کودکان، نوجوانان تأثیر بسزایی داشته تا جایی که رعایت اصول صحیح تربیتی در خانواده، زمینه‌ساز رشد و بالندگی فرزندان و موجب استحکام پایه‌های اعتقادی ایشان می‌گردد. (هاو، ۱۳۸۰: ۳۷). تعلیم و تربیتی که والدین در خانه نسبت به او اعمال می‌کنند و یا در خارج خانه برای او فراهم می‌آورند، سنگ زیرین بنای شخصیت او را تشکیل می‌دهند (توسلی و فاضل، ۱۳۸۱، ۱۱۵-۱۴۷).

اولین الگوهای رفتاری را خانواده به کودک ارائه می‌دهد. هرچه قدرت نفوذ الگوها بیشتر و زمینه پذیرش آماده‌تر باشد، نمونه‌برداری کامل‌تر صورت می‌گیرد. از امام کاظم (ع) به نوع برخورد با کودکان اشاره شده است و می‌فرماید «قَالَ بِرُّوْا أَوْلَادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا إِلَيْهِمْ فَإِنَّهُمْ يُظَنُّونَ أَنَّكُمْ تَرْزُقُونَهُمْ»؛ به فرزندان‌تان خوبی کنید و به آنان نیکی نمایید؛ زیرا آنان گمان می‌کنند که شما ایشان را روزی می‌دهید» (مجلسی، ۱۳۶۵، ج ۷۱ ص ۷۷). قرآن کریم می‌فرماید: «وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا» (الإسراء: ۱۶) و هنگامی که بخواهیم شهر و دیاری را هلاک کنیم، نخست اوامر خود را برای مترفین آنجا، بیان می‌داریم، سپس هنگامی که به مخالفت برخاستند و استحقاق مجازات یافتند، آن‌ها را به شدت درهم می‌کوبیم. آیه ۱۶ سوره اسراء به نقش اجتماعی و تربیتی خانواده در جامعه اشاره دارد. در این آیه به این نکته پرداخته شده است که وقتی خداوند اراده می‌کند که یک قریه یا جامعه‌ای را نابود کند، ابتدا افراد مرفه و ثروتمند آن جامعه را به گونه‌ای تحت تأثیر قرار می‌دهد که به فساد و فسق روی می‌آورند. این نشان می‌دهد که نهاد خانواده و ارزش‌های تربیتی‌ای که در آن ایجاد می‌شود، می‌تواند به تأثیرگذاری افرادی که در جایگاه‌های اجتماعی خاص قرار دارند، بیانجامد. نقش تربیتی خانواده در این زمینه می‌تواند به چندین شکل تبیین شود:

۱. ایجاد ارزش‌های اخلاقی: خانواده اولین نهاد اجتماعی است که فرد در آن پرورش می‌یابد. اگر خانواده ارزش‌های اخلاقی، صداقت، انصاف و احترام به دیگران را در فرزندان خود نهادینه کند، این ارزش‌ها در روابط اجتماعی و رفتارهای فردی تأثیرگذار خواهد بود.

۲. تربیت اجتماعی: خانواده می‌تواند به فرزندان مهارت‌های اجتماعی مانند همدلی، همکاری و ایثار را آموزش دهد. این مهارت‌ها در روابط اجتماعی و تعاملات با دیگران اهمیت بسیاری دارد.

۳. پیشگیری از فساد اخلاقی: آیه به فساد اجتماعی و پیامدهای آن اشاره دارد. خانواده می‌تواند با تأکید بر موازین اخلاقی و مذهبی، از انحراف فرزندان خود جلوگیری کند و آنان را در برابر افتادگی‌های اجتماعی محافظت نماید.

۴. تأثیر بر ساختار اجتماعی: اگر خانواده‌ها در جامعه مسئولانه عمل کنند و به تربیت صحیح فرزندان بپردازند، می‌توانند به ساختار اجتماعی سالم‌تری منجر شوند. به‌طور مثال، اگر خانواده‌ها در کنار هم همکاری کرده و برای بهبود جامعه تلاش کنند، می‌توانند جوی را ایجاد کنند که در آن فساد و انحراف به حداقل برسد. این آیه به ما یادآوری می‌کند که مسئولیت تربیتی خانواده به‌عنوان یک نهاد اجتماعی نه تنها بر روی فرزندان تأثیر دارد، بلکه پیامدهای آن می‌تواند به جامعه گسترده‌تر نیز سرایت کند؛ بنابراین، خانواده به‌عنوان اولین نهاد اجتماعی، نقشی کلیدی در پیشگیری از فساد اجتماعی و ارتقای روابط سالم اجتماعی دارد.

در آیه ۷۴ سوره فرقان می‌خوانیم: *وَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَ ذُرِّيَّتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَ اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا* این آیه به اهمیت خانواده و مقدمه آن در تشکیل جامعه نمونه انسانی اشاره می‌کند، چرا که پیوندهای سالم و روشن خانواده را آرمان متقیان معرفی می‌کند. در درون واحد اجتماعی خانواده، والدین از بدو تولد به‌عنوان الگوی فرزندان به‌شمار می‌روند، نقش و معنای اهمیت خانواده در بهبود وضعیت انسان در همین امر نهفته است. در نگاه بزرگان دین، باورها، سبک زندگی، عادات، خواسته‌ها و اهداف والدین از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر فرزندان است. ارزش خانواده قبل از هر چیز بر اساس محبت و دوستی اعضای آن است. اعضای که حقوق متقابل خود را در کنار هم حفظ کرده‌اند و اگر این جریان بر اساس دوستی و تفاهم و رفع امنیت‌ها ادامه یابد، به کمال مورد انتظار انسانی می‌انجامد. آیه ۷۴ سوره فرقان به دعا و درخواست بندگان خداوند برای داشتن خانواده‌ای صالح و فرزندان نیکو اشاره دارد. در این آیه، مؤمنان از خداوند درخواست می‌کنند که:

۱. از همسران و فرزندان خود قره‌اعین (محبت و رضایت قلبی) داشته باشند: این مفهوم نشان‌دهنده اهمیت خانواده در ایجاد آرامش و رضایت در زندگی فردی و اجتماعی است. به عبارتی، خانواده می‌تواند منبع خوشحالی و رضایت برای یک فرد باشد و این خوشحالی می‌تواند بر تعاملات اجتماعی او تأثیر بگذارد.

۲. توجه به تربیت دینی و اخلاقی: درخواست برای اینکه خداوند آنان را برای متقیان امام (سرمشق و پیشوای) قرار دهد، تأکید بر مسئولیت تربیتی و اجتماعی خانواده دارد. خانواده‌ای که در آن اصول دینی و اخلاقی رعایت شود، می‌تواند فرزندان تربیت کند که نه تنها در زندگی شخصی خود موفق باشند، بلکه در جامعه نیز به‌عنوان الگویی مثبت و رهبری برای دیگران عمل کنند.

۳. تأثیرگذاری در جامعه: هنگامی که افراد صالح و متقی در یک جامعه پرورش پیدا کنند، تأثیر مثبت آن‌ها می‌تواند به کل جامعه سرایت کند؛ بنابراین، خانواده به‌عنوان محل تربیت این افراد، نقش کلیدی در بهبود روابط اجتماعی و تقویت وحدت در جامعه دارد.

۴. ایجاد دلسوزی و همدلی: درخواست برای داشتن فرزندان که قره‌اعین هستند، نشان‌دهنده انتظار والدین برای فرزندان است که در زندگی نه تنها موجب افتخار والدین شوند، بلکه بتوانند در روابط اجتماعی خود نیز دلسوز و مهربان باشند. این ویژگی‌ها در نهاد خانواده شکل می‌گیرد و به فرزندان منتقل می‌شود.

۵. پایداری اجتماعی: خانواده در تربیت نسل‌های آینده نقش اساسی دارد. اگر خانواده‌ها بتوانند فرزندان متقی و مسئول تربیت کنند، این امر به پایداری اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی در جامعه کمک می‌کند.

در مجموع، آیه ۷۴ سوره فرقان به ما یادآوری می‌کند که خانواده نه تنها برای رشد فردی فرزندان مهم است، بلکه توانایی تأثیرگذاری بر روابط اجتماعی و بهبود جامعه را نیز دارد؛ بنابراین، تربیت خانواده و خواسته‌های آن می‌تواند به تقویت ارزش‌های اجتماعی و دینی منجر شود و در نهایت جامعه‌ای سالم و پایدار ایجاد نماید.

آثار روابط اجتماعی بر سلامت انسان

بر اساس کلام الهی انسان يك موجود اجتماعی است و برای زندگی باید وارد اجتماع شود؛ آنجا که می‌فرماید «یا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَ جَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ» ای مردم ما همه‌ی شما را نخست از مرد و زنی آفریدیم و آنگاه شعبه‌های مختلف گردانیدیم تا یکدیگر را بشناسید» (حجرات: ۱۳). این آیه به وضوح به طبیعت اجتماعی انسان و ضرورت تعاملات اجتماعی اشاره دارد. از منظر آثار روابط اجتماعی بر سلامت انسان، می‌توان به چند جنبه مهم اشاره کرد:

۱. شناخت و تعامل: خداوند در این آیه به انسان‌ها می‌گوید که متنوع هستند؛ به این معنا که انسان‌ها از دو جنس و از اقوام و فرهنگ‌های مختلف به وجود آمده‌اند. این تنوع موجب می‌شود که انسان‌ها یکدیگر را بشناسند و از تجربیات و فرهنگ‌های گوناگون آگاه شوند. شناخت عمق روابط اجتماعی می‌تواند به فرد کمک کند تا احساس تعلق و حمایت اجتماعی را تجربه کند که به سلامت

روانی و جسمی او کمک می‌کند.

۲. همکاری و همبستگی: در یک جامعه، افراد نیاز به همکاری با یکدیگر دارند. وابستگی به یکدیگر و ایجاد شبکه‌های اجتماعی قوی می‌تواند به رفع مشکلات و چالش‌هایی که افراد با آن‌ها مواجه می‌شوند، کمک کند. این همکاری و همبستگی می‌تواند به تقویت روحیه، اعتماد به نفس و احساس امنیت افراد منجر شود.
 ۳. تبادل نظر و یادگیری: روابط اجتماعی امکان تبادل نظر و یادگیری از یکدیگر را فراهم می‌کند. این تبادل می‌تواند به پیشرفت فردی و اجتماعی کمک کند و موجب ایجاد دیدگاه‌های جدید و افزایش آگاهی‌ها گردد. این امر نه تنها بر سلامت عقلانی تأثیر مثبت دارد، بلکه به فرد اجازه می‌دهد تا خود را درک کند و در وضعیت‌های مختلف بهتر عمل کند.
 ۴. خدمات اجتماعی و حمایتی: در جامعه، روابط اجتماعی معمولاً به ایجاد سیستم‌های حمایتی منجر می‌شود. افراد می‌توانند در مواقع نیاز از یکدیگر کمک بگیرند که این امر به افزایش سلامت عاطفی و کاهش تنهایی و افسردگی کمک می‌کند.
 ۵. احساس ارزشمندی و عزت نفس: زمانی که انسان‌ها در تعامل با یکدیگر قرار می‌گیرند و مورد احترام و قبول دیگران قرار می‌گیرند، احساس ارزشمندی بیشتری خواهند داشت. این احساس می‌تواند بر سلامت روانی و عزت نفس فرد تأثیر مثبت داشته باشد و او را به سمت رفتارهای مثبت و سالم سوق دهد.
 ۶. پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی: برقراری روابط مثبت اجتماعی می‌تواند موجبات پیشگیری از مشکلات اجتماعی مانند بزهکاری، اعتیاد و دیگر آسیب‌ها را فراهم آورد. در یک جامعه همدل و همیار، افرادی که در خطر هستند، بیشتر مورد حمایت قرار می‌گیرند و این امر به کاهش آسیب‌ها منجر می‌شود.
- در نتیجه، آیه مذکور به روشنی نشان می‌دهد که وجود ارتباطات سالم و مثبت در جامعه می‌تواند به بهبود سلامت کلی انسان و ارتقای کیفیت زندگی او کمک کند. این بدین معناست که تعاملات اجتماعی نه تنها بر جنبه‌های عاطفی و روانی تأثیرگذار است، بلکه سلامت جسمی و اجتماعی فرد را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد.
- در اینجا به مهم‌ترین آثار روابط اجتماعی بر سلامت انسان می‌پردازیم:

رسیدن به نقطه مطلوب امیدواری

یکی از عواملی که موجب شادکامی افراد می‌شود امید داشتن به آینده‌ای روشن است. امید، به انسان حالت نشاط و شادابی می‌دهد برعکس ناامیدی به انسان احساس یأس و سرشکستگی و ضعف و ناتوانی می‌دهد. در قرآن کریم آیات زیادی راجع به امید وجود دارد و این حقیقت با تعبیری مثل «رجاء» و «یأس» و «قنوط» آورده شده است. به‌عنوان نمونه در قرآن آمده است «يَا بَنِيَّ أَذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يَوْسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيَأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيَأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ» پسرانم بروید و از یوسف و برادرش جستجو کنید و از رحمت خدا مأیوس نشوید که تنها گروه کافران از رحمت خدا مأیوس می‌شوند (یوسف، ۸۷). انسان، بدون امید، خصوصاً امید به رحمت الهی نمی‌تواند زندگی خوب و آرامی را داشته باشد؛ و افراد ناامید و مأیوس در زندگی تعادل روحی خوبی ندارند؛ و برای همین شیرینی و لذت زندگی را نمی‌چشند و همیشه در يك حالت نگرانی و اضطراب و هراس به سر می‌برند. به‌طورکلی روابط اجتماعی باعث می‌شود که فشار روانی فرد کاسته شود و او دلگرمی و اطمینان پیدا کند از اینکه همه چیز سرانجام درست خواهد شد. امام علی (ع) فرمود: «كُلُّ رَاجٍ طَالِبٌ وَكُلُّ خَائِفٍ هَارِبٌ» هر امیدواری جوینده است و هر بیمناکی گریزان است. (استاد ولی ۱۳۶۴: ۲۰۷). اگر انسان آمیدی به یاری خداوند نداشته باشد، پیوسته در دام خشم و یأس گرفتار و همواره مضطرب است و هیچ قدمی نمی‌تواند برای خوش‌بختی خود و دیگران بردارد. وقتی شخصی که دچار مشکل شده و تحت فشار قرار گرفته ببیند که اطرافیان با او همراهی می‌کنند و سعی در برطرف کردن مشکل او دارند، امید بیشتری برای مقابله و حل مشکلیش پیدا می‌کند و حتی اگر از دست کسی کاری برنیاید، این حس را خواهد داشت که تنها نیست و با همدلی آنان تحمل شرایط برایش آسان‌تر خواهد بود.

تخلیه روانی یا برون‌ریزی عاطفی

تخلیه روانی یا برون‌ریزی عاطفی نیز یکی دیگر از راه‌های تخلیه هیجان و رسیدن به آرامش روحی و روانی است. پیامبر (ص) می‌فرماید: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَسْكُنُ إِلَى الْمُؤْمِنِ كَمَا يَسْكُنُ قَلْبُ الظَّمَانِ إِلَى المَاءِ البَارِدِ» مؤمن با مؤمن آرامش می‌گیرد؛ چنانکه جگر تشنه به آب سرد. (النوادر للرواندي، ۵۸، ص ۵۸). با مراجعه به آیات و روایات روشن می‌گردد که قرآن نسخه شفابخش خدای سبحان برای بیماران روانی است «وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا» و ما آنچه را برای مؤمنان مایه درمان و رحمت است از قرآن نازل می‌کنیم ولی ستمگران را جز زیان نمی‌افزاید (اسراء: ۸۲). در آیات متعددی، از قرآن به‌عنوان شفا یاد شده، انسان که گاه قرآن شفا دهنده دل‌ها معرفی شده است. به یقین برای شما از جانب پروردگارتان اندرزی و درمانی برای آنچه در سینه‌هاست و رهنمود برای گروندگان به خدا آمده است. قرآن به‌عنوان یک درمانگر و درمان خود را معرفی می‌کند و خدا را نیز به‌عنوان درمان و دارو بیان می‌دارد که بسیاری از بیماری‌های روحی و روانی را درمان کرده و شفا می‌بخشد «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد (رعد: ۲۸).

ما از اطرافیان خود انتظار داریم به مسائل زندگی ما توجه و ما را در هنگام بروز مشکلات و نگرانی‌ها کمک کنند. ارتباطات مؤثر موجب شکوفایی افراد و بهبود کیفیت روابط می‌شود. این در حالی است که ارتباطات غیر مؤثر مانع شکوفایی انسان است و حتی روابط مطلوب را تخریب می‌کند. (صادقیان، ۱۳۹۲؛ وود، ۱۳۸۴، ص ۳).

نشاط روحی و روانی

تجربه‌های متعدد و دانش نوین روان‌شناسی اجتماعی نشان می‌دهد که یکی از عوامل نشاط‌آفرین برای روح انسان، ارتباطات اجتماعی اوست. آن‌ها که پر رفت و آمدترند و در روابط اجتماعی خود گرم‌تر و صمیمی‌ترند، احساس شادی بیشتری دارند و علت برخی افسردگی‌ها، تنهایی و دوری از برقراری روابط اجتماعی است. حضرت محمد (ص) می‌فرماید: «أَسْعَدُ النَّاسِ مَنْ خَالَطَ كِرَامَ النَّاسِ» خوشبخت‌ترین مردم کسی است که با مردم بجوشد (بحارالانوار، ج ۲، ص ۱۸۵). نکته این حدیث آن است که شخص پیوند خورده با مردمان بزرگوار، فقط سعادت‌مندی معمولی نیست، بلکه سعادت‌مندترین و خوشبخت‌ترین افراد است؛ یعنی وصول به قله سعادت، با ایجاد پیوند با مردمان بزرگ و بزرگوار حاصل می‌شود و ارتباط اجتماعی با انسان‌های نیک، در اوج‌گیری روح انسانی و نیل او به بالاترین درجات حیات روحانی، تأثیر عمده و بسزایی دارد. خداوند در قرآن می‌فرماید «قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَ بِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ» ای رسول خدا به خلق بگو که شما باید منحصراً به فضل و رحمت خدا شادمان شوید (و به نزول قرآن مسرور باشید)؛ که آن بهتر و مفیدتر از ثروتی است که برای خود اندوخته می‌کنید (یونس، ۵۸).

یکی از نشانه‌های افرادی که دارای روابط صمیمانه هستند شادی و شادکامی است. ژ.آ. هدفیلد، بین خوشی، نشاط و شادکامی تفاوت قایل شده و برای هر یک تعریفی جداگانه ارائه کرده است. وی معتقد است: «خوشی» احساسی است که از لذایذ جسمی حاصل می‌شود؛ یعنی خوشی بدنی و جسمی و رضایت خاطر و اقتناع غرایز جسمی. ولی «نشاط» در درجه بالاتر قرار گرفته است؛ به این معنا که تنها مربوط به احساسات و لذایذ جسمی نیست، بلکه ارتباط با لذایذ روانی نیز دارد؛ مثلاً، نشاطی که از احساس مادری دست می‌دهد و یا نشاطی که در موفقیت‌های مخصوص انجام کارها حاصل می‌شود. (ژ.آ. فیلد، ص ۱۴۶-۱۴۸)

بنابراین، شادی امری نسبی و مبتنی بر اهداف انسان در زندگی است. منتها در صورتی که منشأ شادی و خوشحالی کسی متاع دنیا باشد، این فرد در حقیقت از یک زندگی آرام و باثبات بهره‌مند نیست؛ زیرا با از دست دادن هر بهره و نعمتی مأیوس و ناامید می‌شود؛ بنابراین، همواره در اضطراب و نوسان، میان احساس خوشبختی و احساس ناامیدی به سر می‌برد؛ اما اگر منشأ شادی و خوشحالی کسی، ایمان به خدا و تقوا و عمل صالح و پیروی از روش الهی در زندگی باشد، چنین کسی در واقع، احساس خوشبختی حقیقی می‌کند. (محمد عثمان نجاتی، ص ۱۲۹-۱۳۱).

نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه انسان موجودی اجتماعی است و رشد و نمو و هدایت آن درگرو برقراری روابط اجتماعی مطلوب و مؤثر می‌باشد و همین مسئله نقش مهمی در سرنوشت و هدایت انسان دارد. یکی از مسائل مهم و مطرح در آموزه‌های دینی و مخصوصاً قرآن کریم ارتباطات اجتماعی و نقش آن در تربیت انسان‌ها می‌باشد زیرا هدف اصلی قرآن هدایت و سعادت انسان می‌باشد و این نکته تلاش علمی و دقیقی را برای مواضع قرآن در قبال روابط اجتماعی مطلوب و نقش آن در تربیت انسان‌ها را به دنبال دارد. بررسی آیات قرآن کریم و روایات معصومین (ع) به ما نشان می‌دهد قرآن کریم باهدف بهبود زمینه‌های هدایت انسان و راهنمایی جمعی مردمان بسوی خدا از راه کوشش‌های اجتماعی اثری عمیق و سازنده بر روابط اجتماعی نهاده است و این مسئله را از طریق آموزه‌های وحیانی به سرانجام رسانیده است. قرآن کریم با ارائه چشم‌اندازی واقع‌بینانه و اصولی در مرحله اول نگاه به روابط اجتماعی را ارتقا بخشیده و در مرحله بعد با قراردادن اصول و مقرراتی در ارتباط با روابط اجتماعی نقشی اساسی را در این زمینه ایفا می‌کند.

این یک واقعیت هست که وجود حقیقی هر جامعه‌ای با پیدایش ارتباطات انسانی آغاز می‌گردد و بر مبنای همین روابط نیز استمرار می‌یابد از لحاظ روان‌شناسی اجتماعی نیز انسان‌ها نیاز اساسی به داشتن روابط اجتماعی و عاطفی و معنوی با یکدیگر دارند و همین مسئله نیز نقش بسیار مهمی در تربیت و سلامت انسان‌ها را به دنبال دارد. با توجه به نقش وسیع و عمیق روابط اجتماعی در زندگی اجتماعی انسان در طول تاریخ، بشر از هر نوع امکانات و وسایلی بهره برده تا بتواند این روابط را در همه نوع زندگی و ابعاد آن توسعه بخشد زیرا این نوع ارتباطات سبب انتقال فرهنگ، ارزش‌ها، معنویات و مسائل بسیار دیگر شده است و مسائل تربیتی، اجتماعی، روحی و روانی را به همدیگر مرتبط ساخته است؛ و لذا به خاطر همین عامل تغییر در رفتار و خلقیات و روحيات است که از آن به‌عنوان عامل تربیت نیز یاد می‌شود. در خصوص آثار تربیتی روابط اجتماعی نیز باید اذعان نمود که برقراری روابط اجتماعی و وابستگی انسان‌ها به همدیگر برای رسیدن به اهداف مشترک ثمرات بسیاری برای انسان‌ها به دنبال دارد که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر می‌باشد:

الف. از لحاظ روحی و روانی بر اصلاح یا تحول رفتار فرد تأثیر مثبتی دارد که باعث سلامتی جسمی و روانی فرد می‌شود.

ب. زمینه‌ی درک متقابل و تعامل بین افراد جامعه را تقویت می‌بخشد.

ج. برقراری روابط اجتماعی موجب شادمانی، نشاط، خلق‌های مثبت، سلامت روانی، انزوای و رفتارهای اجتماعی مطلوب در انسان می‌گردد.

منابع و مأخذ

استادولی، حسین و مفید، محمد بن محمد. (۱۳۶۴). ترجمه و متن آمالی شیخ مفید. ۱ ج. مشهد مقدس - ایران: آستان قدس رضوی. بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

اسلامی، محمدرضا. (۱۴۰۰). تربیت اسلامی و پیامدهای آن از منظر قرآن و روایات. فصلنامه فرهنگ قرآنی. شماره ۲۴.

آزاد ارمکی، تقی. (۱۳۸۸). نظریه‌های جامعه‌شناسی. چاپ پنجم. تهران: انتشارات سروش.

باقری، خسرو. (۱۳۹۸). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. جلد اول، ناشر مدرسه

بی‌ریا، ناصر، مصباح، علی، زارعان، محمد جواد، آقا تهرانی، مرتضی، رهنمائی، سید احمد، شاملی، عباس، حقانی،

ابوالحسن، ساجدی، ابوالفضل. (۱۳۷۵). روان‌شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی. انتشارات سمت. چاپ اول. تهران: ۱۳۷۵.

پاینده، ابوالقاسم. (۱۳۸۲). نهج الفصاحة. ۱ ج. تهران - ایران: دنیای دانش.

توسلی، غلامعباس، فاضل، رضا. (۱۳۸۱). مبانی جامعه‌شناسی. انتشارات سمت

جولانی، ود، (۱۳۷۹م). ارتباطات میان فردی، ترجمه مهرداد فیروز بخت، آفتاب، چاپ اول، ۱۳۷۹ م.

- حائری زاده، خیریه بیگم، محمد حسین، لیلی، (۱۳۸۱). تفکر خلاق و حل خلاقانه مسأله، نی، تهران.
- حسینی نثار، مجید، شب افروزان، صغری، شفیعی، سیدمحمد. (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی سازمانی و رفتار شهروندی سازمانی در سازمان‌های فرهنگی استان گیلان، مجله مدیریت فرهنگی، شماره ۳۲ دوره ۱۰ تابستان ۱۳۹۵
- ذاکر، عبدالله. (۱۳۸۱)، اصول ارتباطات انسانی و روابط عمومی. مجله روابط عمومی. شماره ۲۳
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). مفردات ألفاظ القرآن. بیروت - دمشق، دارالقلم - الدار الشامیه.
- رجبی، محمد. (۱۳۹۹). آثار منفی روابط اجتماعی در اسلام. فصلنامه مطالعات اجتماعی و دینی. سال اول، شماره ۳.
- ژ.آ.فیلد. (۱۳۷۳). روانشناسی و اخلاق. ترجمه علی پریور. انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، چاپ سوم؛ ۱۳۷۳ ش.
- سمنار، الهام. (۱۳۹۴). تأثیر مهارت‌های ارتباطی بر روابط انسانی از منظر قرآن کریم و روایات، فصلنامه‌ی قرآنی کوثر، سال پانزدهم، پاییز ۹۴، شماره ۵۵
- سیفعلی، فاطمه، ذوالفقاری، شهاب الدین، مشکاتی، محمد مهدی. (۱۳۸۹). بررسی روابط اجتماعی انسان در نظام اخلاقی قرآن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده معارف قرآنی اصفهان غیر دولتی و غیر انتفاعی
- صادقی اردستانی، احمد، صادقی اردستانی، احمد و راوندی کاشانی، فضل‌الله بن علی. (۱۳۷۶-۱۴۱۸). النوادر. ۱ ج. تهران - ایران: بنیاد فرهنگ اسلامی کوشانپور.
- صادقیان، احمد. (۱۳۹۲)، قرآن و بهداشت روان، مجله تخصصی قرآن و علم.
- <https://shiateb.com/pages/?current=viewdoc&langid=1&sel=1380>
- صقر، احمد (۱۴۲۲). التحرير و التنوير من التفسير. ابن عاشور، محمد طاهر، ۱۸۷۹ - ۱۹۷۳م. قاهره - مصر
- طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۸۵). تفسیرالمیزان. ترجمه سیدمحمدباقرموسوی همدانی. قم. دفترانتشارات اسلامی، ۱۳۸۵ ش.
- قرآن کریم
- کلینی محمد بن یعقوب. (۱۳۷۵). اصول الکافی، قم، اسوه.
- لوبون، آندره. (۱۳۸۰). درآمدی بر روابط اجتماعی. تهران: نشر گستره.
- مجلسی، ملا محمد باقر. (۱۴۰۴). بحارالانوار. موسسه الوفاء. بیروت: ۱۴۰۴ ه. ق.
- محمدعثمان نجاتی؛ قران و روان‌شناسی؛ ترجمه عباس عرب؛ آستان قدس رضوی بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۱۳۶۷ ش.
- مدرسی، محمد تقی (۱۳۷۶). دو سستی و دو ستان، ترجمه حمیدرضا شیخی و حمیدرضا آژیر، آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهشهای اسلامی، چاپ سوم، مشهد: ۱۳۷۶ ش.
- مدرسی سیده محمدتقی. (۱۴۱۹ق). من هدی القرآن، تهران: دار محبی الحسین، ج ۱۵، ص ۳۲۷.
- مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۷۶). اخلاق در قرآن. تحقیق و نگارش محمد حسین اسکندری. دفتر انتشارات اسلامی. چاپ اول. ۱۳۷۶ ش.
- مصطفی دلشاد تهرانی. (۱۳۷۹). صنایع ادبی در نهج البلاغه. گلستان قرآن اردیبهشت ۱۳۷۹ - شماره ۱۰ (از ۱۹ تا ۲۷)
- موحدی، نرگس. (۱۳۹۴). الگوی روابط اجتماعی بر مبنای قرآن. پژوهش نامه علوم انسانی اسلامی. بهار و تابستان ۱۳۹۴ - شماره ۳ (۶۱-۷۶)
- موسوی جزایری، محمد علی. (۱۴۲۷). تحرير الأصول (الجزائري). ج ۲. قم - ایران: جماعة المدرسين في الحوزة العلمية بقم. مؤسسة النشر الإسلامي.
- موسوی، سمیه السادات. (۱۳۸۸). تأثیر روابط اجتماعی صمیمانه بر بهداشت روان. معرفت. اسفند ۱۳۸۸ - شماره ۱۴۷ رتبه علمی-ترویجی، صفحه - از ۱۱۳ تا ۱۳۴

مهدی زاده، شراره، خیلا، زهرا. (۱۳۹۲). تلفن همراه، روابط اجتماعی. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۹(۳۲)، ۹۹-۱۱۷.
 میری، سیدصادق. (۱۳۹۹). پیامدهای ارتباطات اجتماعی در اسلام. فصلنامه مدیریت اسلامی. شماره ۴.
 نجفی، محمدجواد، (۱۳۹۶). تأثیر قرآن بر روابط اجتماعی در اندیشه مفسران. مطالعات تفسیری. سال هشتم بهار ۱۳۹۶
 شماره ۲۹
 نمازی شاهرودی، علی. (۱۴۰۹-۱۴۱۰). مستدرک سفینة البحار. ۱۰ ج. مشهد مقدس - ایران: مؤسسه البعثة. قسم الدراسات
 الإسلامية.

نهج البلاغه

نیک زاد، فریبا، (۱۳۷۹)، رویدادها - مجله تأمین اجتماعی، خبر و گزارش، <http://noo.rs/bGBxU>

Akbari, R. Hasanzadeh, M. (1397). The Qur'anic monotheism and its opportunities for building empathy and peace.50(1). doi: 10.22067/naqhs.v50i1.27585

Barry, M. M. et Jenkins, R. (2007). Implementing mental health promotion. Édimbourg, Écosse: Churchill Livingstone/Elsevier

DeJaeghere, G. Nancy, C, Pellowski, W. Laura, W. (2016). Broadening Educational Outcomes: Social Relations, Skills Development, and Employability for Youth. Comparative Education Review, doi: 10.1086/687034

Islamy, A. Saihu.I. (2020). The Values the Values of Social Education in the Qur'an and its Relevance to The Social Character Building For Children. doi: 10.24239/PDG.VOL8.ISS2.40

Olsson. E. (2009). 1. The Role of Relations: Do Disadvantaged Adolescents Benefit More from High-Quality Social Relations? Acta Sociologica, doi: 10.1177/0001699309339802